

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Bachelorscriptie Geschiedenis

« La Lèpre de l'armée »
Plaatsvervangers in het Belgisch leger 1870-1909
Oliver Van Uytfange

Promotor: Maarten Van Ginderachter
Nel De Mûelenaere

Universiteit Antwerpen
Academiejaar 2012-2013

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
1.1 Methodologie en bronnen	4
1.2 Historiografie	6
2. Het debat rond de plaatsvervangers breder geschetst	8
2.1 Publieke opinie	9
2.2 Aanpak en opinie van de politiek	9
2.2.1 De wet van 1870	9
2.2.2 Beeldvorming in de politiek	10
2.2.3 Belang voor het contingent	11
2.2.4 Vervanging als sociaal onrecht	12
2.2.5 Een gecontesteerde reputatie	13
3. De misdadige plaatsvervanger?	16
3.1 Verhoudingen in de krijgsraad	16
3.2 Eerdere veroordelingen tijdens de dienst	18
3.3 Eerdere veroordelingen voor de dienst	19
3.4 Beoordeling op gedrag	19
3.5 Tuchtstraffen	21
3.6 Financieel vermogen	21
3.7 Scholingsgraad	22
4. Conclusie	23
Bibliografie	25
Uitgegeven bronnen	26
Onuitgegeven bronnen	26

1. Inleiding

Het heeft ongelofelijk lang geduurd eer de persoonlijke dienstplicht in België ingevoerd is geweest. Het vergde een veertig jaar lange politieke strijd en België was hierin dus ongetwijfeld een uitzonderlijk land. Afgezien van Groot-Brittannië en het Osmaanse Rijk was België het laatste Europese land om de persoonlijke dienstplicht in te voeren¹. De moeilijkheden waarmee dit gebeurde mogen niet onderschat worden. De persoonlijke dienstplicht bracht de afschaffing van de plaatsvervanging met zich mee, en dit zou het grote pijnpunt blijken. Tot 1909 werd het Belgisch leger geloot en konden de gegoede lotelingen zich vrijkopen en laten vervangen. Deze plaatsvervangers werden door de militaristen gehokeld, ze zouden uit de laagste rangen van de samenleving komen en het moreel en de goede werking van het leger bedreigen doordat ze in grote aantallen aanwezig waren. Invoering van de dienstplicht zou dus niet enkel het contingent vergroten, maar ook veel interne problemen in het leger oplossen².

De legerleiding is deze groep altijd blijven hekelen, en er zijn altijd politici geweest die het voor de plaatsvervangers opnamen. Tegenstanders wierpen soms op dat de legerleiding onterecht een slecht beeld van de plaatsvervangers creëerde als argument voor de invoering van de persoonlijke dienstplicht³. Feit is dat het leger uiteindelijk haar zin gekregen heeft met de invoering van de persoonlijke dienstplicht in 1909. Wat in de historiografie echter niet duidelijk is, is of de plaatsvervangers wel degelijk een probleemgroep vormden zoals het leger beweerde of niet. Dit was één van de hoofdargumenten van het leger en het is altijd gecontesteerd geweest door de tegenstanders. In deze thesis zal de reputatie van de plaatsvervangers onderzocht worden voor de periode 1870 tot 1909, de tijdsafbakening is begrensd door de invoering van twee militiewetgevingen. Was de slechte reputatie verdiend, of was het resultaat van een voortdurende hekeling?

De reputatie van de plaatsvervangers was één van de belangrijkste argumenten van het debat en het waarheidsgehalte hiervan is nooit door historici onderzocht geweest. Dit is nogal bedenkelijk aangezien de militaire kwestie een heet hangijzer was in de Belgische politiek en op veel aandacht kon rekenen van alle lagen van de bevolking. Het debat rond de plaatsvervangers ging iedereen aan en kan in de historiografie niet overschat worden. De militaire kwestie nam een prominente plaats in het publiek discours in en was richtinggevend voor de negentiende-eeuwse politieke geschiedenis van België. Fernand Lehouck plaatst de dienstplicht zelfs op gelijke hoogte met het algemeen

¹ VERBEKE, Dienstplicht en soldatenleven, p 8

² DENECKERE, Oorlog en vrede, p 641; DE MÛELENAERE, An uphill battle, p 170

³ Zie bijvoorbeeld: PIRMEZ, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 10-12-1872, p170,

https://sites.google.com/site/bplenium/proceedings/1872/k00093250/k00093250_01

stemrecht en het algemeen verplicht lager onderwijs als onderdeel van een bredere democratiseringstendens die de publieke opinie niet onberoerd liet in de periode voor de Eerste Wereldoorlog. Het lijkt echter ondergewaardeerd door historici⁴.

1.1 Methodologie en bronnen

Om te onderzoeken of de slechte reputatie van de plaatsvervangers wel of niet terecht was zal deze groep in een comparatief onderzoek worden afgezet tegenover de lotelingen en de vrijwilligers. Bij het verzamelen en verwerken van gegevens zullen korporaals, onderofficieren en officieren buiten beschouwing worden gelaten om te vermijden dat het leidinggevende kader wordt meegeteld. Het doel is immers niet om de plaats van de vervangers binnen het gehele leger te bestuderen, maar wel binnen de groep soldaten waar de vervangers deel van uitmaken, de groep soldaten die jaarlijks werd afgewisseld. In de eerste plaats zal naar de archieven van de krijgsraad van Antwerpen en Limburg gegrepen worden. Deze vormen de belangrijkste bronnen voor dit onderzoek. Voor een eerste verkenning wordt een databank aangelegd met de vonnissen van een aantal willekeurig gekozen jaren, te weten 1871, 1874, 1877, 1879, 1886, 1887, 1889, 1892, 1895, 1898, 1901, en 1904. Het relatieve aandeel van de plaatsvervangers binnen de totale misdaad kan hiermee berekend worden. Luc De Vos en het *Annuaire Statistique de la Belgique* geven cijfers over de grootte van de verschillende statuten binnen het contingent waarmee deze resultaten kunnen vergeleken worden⁵.

Naast de vonnissen vormen de dossiers van de gevonniste zaken het zwaartepunt van het bronnencorpus. Deze bestaan uit onder andere het vonnis, ondervragingen, de aanklacht, rapporten over arrestatie in geval van desertie, stamboekregisters. Twee documenten hieruit zullen bestudeerd worden om een beter beeld van de plaatsvervangers te vormen: politierapporten en rapporten met tuchtstraffen. Indien een soldaat voor de krijgsraad kwam werd vaak een rapport opgesteld door de politie van diens gemeente van herkomst waarop een kort profiel van de beklaagde werd geschetst met onder andere zaken als voorgaand gedrag en eerdere veroordelingen. Het tuchtrapport bevat een overzicht van de opgelopen tuchtstraffen en eveneens eerdere veroordelingen.

De politierapporten zijn echter niet voor alle jaren opgesteld geweest en 1889 is het enige jaar dat deze rapporten bevat én bijna volledig bewaard gebleven is - de meeste jaren zijn slechts fragmentarisch bewaard, van sommige zijn zelfs amper een paar tiental dossiers over. Indien de korporaals, onderofficieren en officieren worden weggelaten bevat dit jaar 261 bruikbare dossiers van in totaal 286 verschillende soldaten⁶. Het onderzoek zal voornamelijk statistisch van aard zijn en

⁴ LEHOUCK, Het belang van de militaire kwestie in onze parlementaire geschiedenis, p 429 - 431, 437

⁵ DE VOS, Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, p 383 - 385; « Nombre moyen d'hommes présents par année par catégorie d'incorporés », in *Annuaire Statistique de la Belgique*

⁶ RAB, R95, 393-406

grotere cijfers waarborgen een grotere representativiteit. Ik wou de politierapporten echter niet consulteren uit jaren waarvan veel minder bewaard gebleven is, omdat het niet bekend is waarom bepaalde dossiers bewaard gebleven zijn en anderen niet. Politierapporten consulteren uit jaren waarvan weinig dossiers bewaard zijn gebleven, leek niet aangewezen, bij een fragmentarische bewaring lijkt het risico groot dat de representativiteit verloren gaat.

In het verlengde van de eerste deelvraag kan met deze documenten bestudeerd worden hoe vaak een gemiddelde plaatsvervanger een juridische veroordeling opliep, zowel tijdens de militaire dienst als daarvoor. De tucht- en politierapporten vullen elkaar regelmatig aan wat veroordelingen voor en tijdens de dienst betreft. Om de gegevens zo compleet mogelijk te reconstrueren moeten beide documenten dus steeds samen bestudeerd worden.

De politierapporten bevatten ook een beoordeling van het gedrag van de beklaagde voor de indiensttreding. Deze beoordeling is toegekend door de gemeentelijke politie en is daarom misschien objectiever dan de mening van de legerleiding die ook politieke belangen heeft. Het is eigenlijk vrij simpel, had de soldaat een goede of een slechte reputatie voor de indiensttreding als loteling, vrijwilliger of plaatsvervanger?

Ook het tuchtrechtelijke verleden van de soldaten tijdens de dienstdienst zal met de tuchtrapporten onder de loep worden genomen om te onderzoeken hoe vaak plaatsvervangers in vergelijking met andere soldaten een eerdere veroordeling of tuchtstraf kregen opgelegd. Tuchtstraffen zijn informeler en er kwam geen langdurige procedure aan te pas zoals bij de krijgsraad. Voor de officieren was de drempel om een tuchtstraf uit te spreken vrij laag. Ze konden om een veelvoud aan redenen worden toegekend, van te lang in bed blijven liggen, slechte persoonlijke hygiëne tot simpelweg ondisciplinair gedrag. Door de banaliteit van de feiten waar je een tuchtstraf voor kon krijgen, de informaliteit en het feit dat de straffen in het cachot van de kazerne zelf werden uitgezeten was het concept beter bekend onder de soldaten dan de krijgsraad. Plaatsvervangers werden er vaak van beschuldigd ondisciplinair en immoreel te zijn⁷. Dat hoeft niet altijd te betekenen dat dit zich vertaalde naar misdadig gedrag. De informele tuchtstraffen zouden hier misschien een ander licht op kunnen werpen.

Een ander argument van de militaristen is dat plaatsvervangers geen fatsoenlijk werk konden vinden en dus uit armoede naar het leger gingen omdat dit voor hen de enige mogelijkheid was om geld te kunnen verdienen⁸. Deze stelling kan eveneens met de politierapporten onderzocht worden. Deze documenten bevatten kort informatie over de financiële status. Hier staan zo goed als nooit

⁷ Anoniem, Afschaffing der militaire plaatsvervanging, p 32 - 33

⁸ Anoniem, Afschaffing der militaire plaatsvervanging, p 7

bedragen in, vaak voldoet de stelling of desbetreffende persoon onvermogen is of niet. Het *Annuaire statistique de la Belgique* bevat cijfers over de scholingsgraad van rekruten, verdeeld per klasse. Met deze gegevens kan bestudeerd worden of plaatsvervangers inderdaad uit de laagste sociale klassen kwamen of niet.

1.2 Historiografie

Luc De Vos heeft als een van de weinigen al geschreven over de reputatie van de plaatsvervangers, echter zonder het in de politieke context van de militaire kwestie te plaatsen, aangezien hij beweert dat de plaatsvervangende geen prominente plaats op de politieke agenda innam⁹. Hij lijkt het eens te zijn met de stelling dat de plaatsvervangers een probleemgroep vormden. Ze zouden zowel bij de andere militairen als bij burgers een slechte reputatie hebben gehad. Op zoek naar populariteit overtraden ze vaak de reglementen, met als gevolg dat er vier maal meer plaatsvervangers dan lotelingen voor misdaden werden veroordeeld. Twee derde van alle deserteurs waren plaatsvervangers en in strafcompagnies vormden ze negentig procent van het effectief¹⁰.

Comparatief literatuuronderzoek brengt verrassende resultaten naar voor. Ute Frevert die geschreven heeft over het Duitse leger in dezelfde periode komt tot geheel andere conclusies. De Duitse plaatsvervangers leden helemaal niet aan een reputatieprobleem hoewel zij ook uit de armere lagen van de bevolking kwamen. De meeste onderofficieren waren zelfs als plaatsvervanger hun carrière begonnen waardoor deze groep dus een belangrijke bijdrage leverde in het leger¹¹. Ook de officieren spraken zich vaak positief uit over de plaatsvervangers. Er was bijna geen protest tegen het systeem en de weinigen die er wel kritiek op uitten, deden dit omdat het nationale karakter van het leger hiermee dreigde verloren te gaan, en niet omdat de plaatsvervangers een negatieve invloed op de andere rekruten uitoefenden¹². Dit verschil in mentaliteit is zeer opmerkelijk.

Nederland was net als België één van de laatste landen die de plaatsvervangende afschafte¹³ ook daar gebruikte men, net als in België, hetzelfde argument dat de plaatsvervangers een slechte invloed zouden uitoefenen op andere rekruten. Dit argument was in Nederland echter ondergeschikt aan het argument van de sociale onrechtvaardigheid. De voorstanders van de persoonlijke dienstplicht zouden vooral dit laatste argument beklemtonen¹⁴. Sterker nog, terwijl deze paper onderzoekt of de

⁹ DE VOS, WARNIER, *De dienstplicht in België historisch bekeken*, p 345

¹⁰ DE VOS, *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving*, p 64, 180

¹¹ FREVERT, *A nation in barracks*, p 108-109

¹² FREVERT, *A nation in barracks*, p 18-19

¹³ VAN ROON, *De dienstplicht op de markt gebracht*, p 614

¹⁴ GOOREN, *Krijgsdienst en krijgsmacht in de Nederlandse politiek*, p 43; SPITS, *Klassedienstplicht in de 19de eeuw*, p 188

demonisering van de plaatsvervangers een politiek project was, stelt Van Roon zich juist dezelfde vraag over het argument van de sociale onrechtvaardigheid.

“Was het remplaçantenstelsel zoals het in de praktijk werkte inderdaad zo sociaal onrechtvaardig als de tegenstanders beweerden? Of werd het sociale argument ook gebruikt als een instrument in het politieke steekspel ter ondersteuning van de militaire argumenten tegen dienstvervanging¹⁵?”

Van Roon komt tot de conclusie dat de sociale onrechtvaardigheid die zo hard benadrukt is geweest sterk genuanceerd kan worden en ziet verschillende redenen om te bevestigen dat dit argument inderdaad overdreven is geweest met als doel de vervanging af te schaffen¹⁶. Het lijkt niet erg vergezocht om te vermoeden dat men in België iets gelijkaardigs deed.

¹⁵ VAN ROON, De dienstplicht op de markt gebracht, p 615

¹⁶ VAN ROON, De dienstplicht op de markt gebracht, p 637

2. Het debat rond de plaatsvervangers breder geschetst

De loting die aan de indiensttreding voorafging bracht de niet te onderschatten plaatsvervanging met zich mee. Dienstplicht betekende een zware financiële last voor het gezin, aangezien het loon van de loteling wegviel. Wie zich wou vrijkopen was hier ook veel geld aan kwijt wegens de hoge kostprijs om een vervanger te vinden¹⁷. Weinig mensen gingen graag het leger in en de vraag naar vervangers was groot. Vooral de katholieken stelden de kazernes voor als oorden waar de jongeren uit de burgerij zouden worden blootgesteld aan gevaren voor de goede zeden en het geloof¹⁸. De kazerne zou de rekrut vervreemden van thuis¹⁹, en de leeftijd waarop lotelingen in dienst traden zou een hypotheek op de opleiding en de latere beroepsmogelijkheden leggen²⁰. Het leger had een omstreden reputatie en was niet altijd graag gezien in de garnizoenssteden. Luc De Vos beschrijft dat er een vijandigheid bestond van de lokale bevolking naar de soldaten toe. Soldaten werden vaak beledigd en overvallen, gevechten waren schering en inslag. De publieke opinie zou sterk gekant zijn tegen de soldaten die de burgers op negatieve wijze zouden beïnvloeden door hun aanwezigheid in de steden²¹. Misdaad van de soldaten naar de burgers toe was ook veelvoorkomend en onder de burgers zou een gevoel van machteloosheid heersen²². Geslachtziekten en alcoholisme waren wijdverbreid en droegen eveneens bij aan de slechte reputatie van het leger²³. Zelfs indien de slechte reputatie buiten beschouwing wordt gelaten was het voor veel mensen een evidentie om de legerdienst te vermijden en indien nodig een vervanger te zoeken. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk in het verslag van de Kamer van 5 juli 1887, waarin de Katholieke volksvertegenwoordiger d'Oultremont, die een jaar eerder onsuccesvol een wetsvoorstel voor de afschaffing van de plaatsvervanging had ingediend, dit aanklaagde.²⁴ Hij citeerde iemand van de burgerij die zich tijdens een bijeenkomst in Brussel uitsprak over de plaatsvervanging.

« Au fond, la charge militaire n'est pas très lourde avec le système qui permet aux jeunes gens d'entrer dans une compagnie universitaire ; elle n'est pas assez lourde pour que nous nous croyions obligés de remplacer nos enfants; mais il y a une raison pour que nous les remplacions : c'est que notre voisin remplace ses fils et que nous porterions

¹⁷ DENECKERE, Oorlog en vrede, p 640

¹⁸ VERBEKE, Dienstplicht en soldatenleven, p 4

¹⁹ DENECKERE, Oorlog en vrede, p 640

²⁰ SPITS, Klassedienstplicht in de negentiende eeuw, p 190; PIRMEZ, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 28-11-1871, p 82, https://sites.google.com/site/bplenum/proceedings/1871/k00091967/k00091967_05

²¹ DE VOS, Het dagelijkse leven van de Belgische soldaat, p 542 - 544

²² TIXHON, Une garnison en ville, p 149

²³ NYS, De grote school van de natie, p 392 - 393

²⁴ DE VOS, WARNIER, p 346

atteinte à notre crédit en ne faisant pas de même, car on dirait que nous n'avons pas de quoi payer un remplaçant²⁵. »

2.1 Publieke opinie

De publieke opinie rond de plaatsvervanging op zich was verdeeld. De meeste kranten schenen meer aandacht te besteden aan het tekort aan plaatsvervangers en de hoge prijzen dan aan het idee dat ze een bron van overlast zouden zijn. Zelfs kranten die tegen het plaatsvervangingsstelsel waren omdat het het leger zou ondermijnen, klaagden het stelsel aan als er te weinig vervangers gevonden werden. Zelfs degenen die tegen het stelsel gekant waren, maakten er toch graag gebruik van.

Het land van Aelst schreef op 24-7-1881 bijvoorbeeld dat er een groot tekort aan plaatsvervangers was, vroeger kostte het 300 frank en nu al 1600 frank. De militiewet zou de schuldige zijn van deze prijsstijging. Voor de 1600 burgers die een plaatsvervanger hadden verzocht zouden er slechts 100 vervangers geleverd worden. “Maar dat is graan op den doctrinair molen: Zoo hebben ze reeds den persoonlijken dienst verkregen.” Deze krant vermoedde dat het leger het vervangingsstelsel saboteerde en met opzet te veel plaatsvervangers afkeurde. In een artikel uit 24-7-1887 verdedigde de krant het vervangingsstelsel openlijk en beschuldigde het de militaristen ervan dat ze door hun argumentatie bijna in socialisme hervielen. Deze krant lijkt het geen probleem te vinden dat het leger enkel uit de laagste klassen van de samenleving zou bestaan.

De Toekomst klaagt op 27-2-1876 aan dat de katholieken de plaatsvervanging onmogelijk hebben gemaakt voor al wie niet rijk was. In een artikel uit 1-10-1876 schreef de krant ook dat de procedure om een plaatsvervanger te kunnen bekomen veel te ingewikkeld was. Zelfs dan konden er niet genoeg vervangers gevonden worden om aan de vraag te voldoen.

In een artikel uit 11-3-1888 sprak *De Toekomst* zich dan weer negatief uit over plaatsvervanging. “Daaruit volgt het noodzakelijk dat het leger dat enkel het uitgelezenste deel der bevolking in zijne rangen zou mogen tellen er maar het uitschot van krijgt.” Het is opvallend dat *De Toekomst* een fervent tegenstander van de plaatsvervanging was, maar tegelijk aanklaagde dat de militiewet niet goed toegepast werd omdat er te weinig vervangers werden gevonden.

2.2 Aanpak en opinie van de politiek

2.2.1 De wet van 1870

De twijfelachtige reputatie van het leger en de publieke onwil om in dienst te treden stamden onder

²⁵D'OULTREMONT, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 05-07-1887, p 1532, https://sites.google.com/site/bplenium/proceedings/1887/k00142864/k00142864_05

andere voort uit de sociale samenstelling van het contingent. De plaatsvervangers vormden een groep van beduidende proporties en hadden een zeer gecontesteerde reputatie²⁶. Lotelingen werden aanvankelijk via agentschappen of tussenpersonen in contact gebracht met plaatsvervangers. De overheid wilde beter controleren wie het leger binnen kwam om beter geschikte mensen als vervanger te kunnen vinden. Door de militiewet van 1870 trok de overheid dit naar zich toe, het Departement van Oorlog voorzag vanaf toen in vervanging. Nummerwisseling werd afgeschaft en de vervangers werden allen onder de klasse “Volontairs avec prime” gegroepeerd. Aanvankelijk slaagde het Departement van Oorlog er niet in om aan alle aanvragen te voldoen en bleven de agentschappen actief. Vanaf 1877 had de overheid de volledige vervanging naar zich toe getrokken en verdwenen de agentschappen, enkel in de jaren 1880-1884 en 1890 konden er niet genoeg vervangers gevonden worden²⁷.

2.2.2 Beeldvorming in de politiek

De plaatsvervangers bleven echter een omstreden groep. Ondanks het feit dat de vervanging vanaf 1870 in handen van het Departement van Oorlog lag, bleef de legerleiding zoals voorheen de plaatsvervangers als een probleemgroep afschilderen. Dit discours ging gepaard met de eis om de persoonlijke dienstplicht in te voeren. Voorbeelden hiervan zien we onder andere in het tijdschrift *La Belgique Militaire*. In een artikel uit 10 januari 1892 staat dat een toespraak van Dupont, voorzitter van het krijgshof op algemeen applaus onthaald werd. In deze toespraak sprak hij zich uit voor de persoonlijke dienstplicht en schaamde hij zich niet om de plaatsvervangers op de korrel te nemen. Hierbij maakt hij gebruik van harde retoriek en de beeldspraak doet denken aan een vergelijking die vaak terugkomt in de bronnen waarin plaatsvervangers als een ziekte beschouwd worden: *La lèpre de l'armée*.

« L'honorable magistrat a vanté la discipline de notre armée, mais il n'a pas manqué d'ajouter que le service personnel s'impose. Il a donc dit, sans réserve, que si nos casernes étaient désinfectées des remplaçants qui les encombrent, l'hygiène morale y atteindrait un degré beaucoup plus élevé²⁸. »

Een ander voorbeeld over de vooroordelen die heersten over de plaatsvervangers wordt pijnlijk duidelijk in een zitting van 31-01-1873. Meerdere soldaten hadden de eigendommen van een burger beschadigd waarop deze laatste een verzoek voor een schadevergoeding indiende bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Volksvertegenwoordiger Van Overloop zei hieromtrent.

²⁶ DE VOS, Het effectief van de Belgische krijgsmacht, p 64

²⁷ HERTOGS, Maatschappijen voor militaire vervanging, p 393, 398

²⁸ « Le service personnel », in *La Belgique militaire*, 10-01-1892, p 25

« Les désordres dont il se plaint ont été graves et cette fois encore, comme il arrive presque toujours, ils ont été commis par des remplaçants, car parmi les coupables, il y a, si je suis bien renseigné, six remplaçants et un milicien. Ce dernier se serait laissé entraîner par les premiers²⁹. »

2.2.3 Belang voor het contingent

Afschaffing van de plaatsvervanging en een uitbreiding van het contingent door middel van persoonlijke dienstplicht werden vaak in één adem genoemd. Het contingent was te klein en het van kracht zijnde rekruteringsstelsel zou niet de nodige mankracht kunnen leveren. De invoering van de dienstplicht die tegelijk de vervanging zou afschaffen, was volgens de militaristen broodnodig. Bij de mobilisering tijdens de Frans-Duitse Oorlog was al gebleken dat de reële sterkte van het leger lager lag dan waar men op rekende³⁰. De rekruteringswet van 1870 zou hier een antwoord op moeten bieden, maar de legerleiding bleef ijveren voor de persoonlijke dienstplicht. Zelfs als de theoretische legersterkte in de praktijk haalbaar zou zijn, dan nog was het volgens de militaristen te weinig om de neutraliteit te garanderen. Volgens een pamflet uitgegeven in 1900 door een vereniging van oud-soldaten “Raadpleging van het land over de krijgsquæstie” moest het leger dringen uitgebreid worden. Door de gewijzigde geopolitieke situatie na de Belgische onafhankelijkheid was het voor het Engelse leger praktisch niet meer haalbaar geworden om de Belgische neutraliteit te waarborgen. Het Belgische leger was hier zelf veel te klein voor en een groter leger was dus nodig om het land te verdedigen³¹. De auteur die enkel zijn initialen R.P.B. geeft, drukte het als volgt uit.

“Te midden der grootste smerten, is een vader nog fier van uit te roepen: mijn zoon is gesneuveld voor het vaderland! Welnu, Belgische ouders, onthoud het wel; ik tier het u toe met luide stem : met de legerinrichting die wij nu bezitten, uw zoon zal gestorven zijn nutteloos; zijn bloed zal tot niets verstrekt hebben; zijne pogingen waren vergeefs; hij en zijne makers waren te klein in getal³².”

Het pamflet stelde voor om het leger tot 245.000 man uit te breiden. Dit is een gevoelige verhoging, maar het getal is zelfs lager dan het leger van Pruisen in 1813 toen het een bevolking van 4,5 miljoen inwoners had, “en is slechts de helft van de manschappen dat ons land zou moeten te been brengen indien het bij Frankrijk of Duitsland ingelijfd ware.³³” Luitenant-Generaal Henri Alexis Brialmont was ook voorstander van een uitbreiding van de legergrootte. In een pamflet dat hij een jaar later

²⁹ VAN OVERLOOP, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 31-01-1873, https://sites.google.com/site/bplenum/proceedings/1873/k00093512/k00093512_00

³⁰ DE VOS, WARNIER, De dienstplicht in België, p 344

³¹ “Bijlage 1”, in Consultation du pays sur la question militaire, p 16

³² “Een woord aan de kiezers”, in Consultation du pays sur la question militaire, p 15 - 16

³³ Consultation du pays sur la question militaire, p 7, 8

publiceerde stelde hij voor om het leger tot 180.000 man op oorlogsvoet uit te breiden. Hij zei echter dat het de plaatsvervangende was, wat de legerhervormingen het meest in de weg stond³⁴. In de militiewet van 1902, waar men voor het voluntariaat ging, zij het nog steeds met loting en plaatsvervangende, werd de grootte van het leger op oorlogsvoet inderdaad op dit cijfer vastgelegd³⁵. Een onderzoekscommissie in 1908 stelde echter vast dat de nodige getalsterkte niet bereikt werd. De toestand van het leger was schrijnend. Officieren klaagden dat sommige kazernes zo goed als leeg waren en gevechtsoefeningen vaak niet met de nodige aantallen soldaten werden uitgevoerd. Het was duidelijk dat het contingent verder moest worden uitgebreid³⁶. Decennialang heeft de legerleiding aangeklaagd dat het contingent te klein was en voor een hervorming van de legerdienst pleit, en steeds ging dit gepaard met de eis om plaatsvervangende af te schaffen.

2.2.4 Vervangende als sociaal onrecht

Niet alleen zou de dienstplicht nodig zijn om het contingent te vergroten en het leger te zuiveren van negatieve elementen, vaak werd ook aangehaald dat de dienstplicht een morele noodzaak was. Het systeem der plaatsvervangende was volgens tegenstanders een sociale onrechtvaardigheid. Het bevoordeelde de rijkere en benadeelde de armen³⁷. Volgens de militaristen was er een morele degradatie aan de gang, in de hand gewerkt door de vele plaatsvervangers. Het niveau in de kazerne zou erop achteruit gaan en het Belgisch nationalisme en eenheidsgevoel werden erdoor bedreigd. Door de sociale samenstelling verloor het leger aan imago, het systeem van de vervangende insinueerde immers dat legerdienst niet eervol, maar eerder een last was. Het nationalisme en het leger waren voor de militaristen sterk met elkaar verbonden en het leger zou een weerspiegeling van de natie moeten zijn. Een hervormd leger dat representatief was voor de hele natie zou het moraal weer versterken, niet enkel binnen de kazerne, maar in heel het land³⁸. Samen in de kazerne dienen zou de verschillende klassen dichter bij elkaar brengen en meer broederlijke liefde creëren³⁹. Al vanaf de onafhankelijkheid nam het leger de opdracht op zich om het Belgisch nationalisme te vrijwaren. Boijen verwoordt het zo dat het leger mentaal 'Belgen' moest vormen. Het leger zou Belgen van verschillende achtergrond samenbrengen en zo België eendrachtiger maken⁴⁰. De plaatsvervangende leek echter in juist het tegenovergestelde te resulteren, generaal Van der Smissen, een van de

³⁴ BRIALMONT, Solution de la question militaire en Belgique, p 37, 39

³⁵ DE VOS, WARNIER, De dienstplicht in België historisch bekeken, p 348

³⁶ VERBEKE, Dienstplicht en soldatenleven, p 8

³⁷ DENECKERE, Oorlog en vrede, p 641 - 644

³⁸ DE MÛLENAERE, an uphill battle, p 135, 166 - 170

³⁹ Consultation du pays sur la question militaire, p 25

⁴⁰ BOIJEN, Het leger als smeltkroes van de natie, p 55, 56

hoofdrolspelers in het neerslaan van arbeidersopstanden in 1886, zei uitdrukkelijk dat de plaatsvervanging de klassenpolarisatie verscherpte⁴¹.

De militaristen begonnen meer en meer het idee te uiten dat het leger democratisch moest zijn⁴². Zoals eerder gezegd bevond België zich in deze periode in een democratiseringstendens waar ook het leger in meeging⁴³. De afschaffing van de plaatsvervanging zou het leger meer democratiseren en zou hierdoor aan maatschappelijke verwachtingen voldoen. Toen Adrien d'Oultremont in 1886 een wetsvoorstel voor de invoering van de persoonlijke dienstplicht indiende, werden vooral de sociale argumenten benadrukt⁴⁴. Volksvertegenwoordiger Emile Jamme stemde voor het wetsvoorstel en rechtvaardigde zijn stem als volgt:

« Vous aggravez sensiblement la situation de 20,000 ou 50,000 jeunes gens qui ont payé de leur personne pendant un service de huit années, et vous trouvez bon que ces jeunes gens, à la première alerte, quittent leur profession et reprennent les armes, alors que les autres, la moitié de la jeunesse belge, n'ont eu à faire aucun sacrifice et n'auront à en faire aucun !

Voilà ce qui est injuste. Nous devons chercher un système qui répartisse plus également les charges dans toute la limite du possible.

...

Le remplacement a des défauts, au point de vue militaire et surtout au point de vue national. Je viens de Voter, dans ma section, pour la suppression du remplacement⁴⁵. »

2.2.5 Een gecontesteerde reputatie

Niet iedereen was het echter eens met de legerleiding dat de dienstplicht hervormd moest worden en nog minder mensen deelden de ideeën omtrent de plaatsvervangers. Een voorbeeld van een Belgische politicus die zich het lot van de plaatsvervangers aantrok en het duidelijk niet eens was met de legerleiding was Eudore Pirmez. In de vele parlementaire debatten waar hij als Liberaal volksvertegenwoordiger aan mee deed, klaagde hij dat de beeldvorming rond de plaatsvervangers ongegrond was.

⁴¹ DENECKERE, Oorlog en vrede, p 641

⁴² DE MÛELENAERE, An uphill battle, p 169

⁴³ LEHOUCK, Het belang van de militaire kwestie in onze parlementaire geschiedenis, p 437

⁴⁴ DE MÛELENAERE, An uphill battle, p 153

⁴⁵ JAMME, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 8-12-1886, p 170, https://sites.google.com/site/bplenium/proceedings/1886/k00141502/k00141502_05

« Je ne crains pas de le dire, ce qui existe aujourd'hui dans l'armée, ce n'est pas le désir d'avoir un bon remplaçant pour en faire un bon soldat, c'est, au contraire, le désir d'en avoir un mauvais, pour en faire un bon argument contre l'institution⁴⁶. »

Pirmez beweerde met andere woorden dat het leger de plaatsvervangers onterecht als een probleemgroep aanduidde. Om de persoonlijke dienstplicht ingevoerd te krijgen zou het leger er alles aan doen om het huidige systeem als onhoudbaar af te schilderen. De plaatsvervangers moesten het volgens Pirmez hierbij onterecht ontgelden. Van het idee dat plaatsvervangers misdadig waren klopte volgens hem niets. Sterker nog, hij beweerde ironisch dat als er iets van waar zou zijn, de demonisering daar aan de basis van ligt.

« Je comprends parfaitement que les remplaçants désertent! Mais quel est l'homme qui ne déserterait pas? Le remplaçant entre dans l'armée comptant y être sur le même pied que les autres militaires. Or, il constate qu'on l'y considère comme le rebut de la société, qu'il est réputé mauvais avant tout acte répréhensible, et que, quoi qu'il fasse, il n'obtiendra jamais ni justice, ni considération, ni avancement. Dans une pareille situation, vous vous étonnez qu'il déserte⁴⁷! »

Om hun stellingen te bewijzen vergeleken Pirmez en zijn medestanders de plaatsvervangers ook met die in buitenlandse legers. Over de Parijse commune en de Frans-Duitse Oorlogen zeiden Pirmez en Frère-Orban onder andere het volgende:

« Qu'était-ce que l'armée de la commune? Une application du service obligatoire. Qu'était-ce que l'armée des Versaillais? Une armée composée en partie de remplaçants comme la nôtre⁴⁸. »

« Dans les pays où l'on se montre plus sage, plus raisonnable, où a-t-on vu attaquer le remplacement de la même façon? En France, pour ne parler que des faits de ces derniers temps, les soldats de marine, qui se sont si admirablement conduits, comptaient un tiers de remplaçants. La gendarmerie, cet excellent corps qui a si bien et si énergiquement

⁴⁶PIRMEZ, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 10-12-1872, https://sites.google.com/site/bplenum/proceedings/1872/k00093250/k00093250_01

⁴⁷PIRMEZ, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 10-12-1872, p 178, https://sites.google.com/site/bplenum/proceedings/1872/k00093250/k00093250_09

⁴⁸PIRMEZ, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van, 10-12-1872, p 170, https://sites.google.com/site/bplenum/proceedings/1872/k00093250/k00093250_01

résisté aux premiers efforts des communaux à Paris, la gendarmerie, comprenant 20,000 hommes, avait 10,000 rengagés à prix d'argent⁴⁹. »

Het betoog van de legerleiding waarin beweerd werd dat plaatsvervangers een negatieve invloed hebben op de prestaties van het leger, werd vaak met goede argumenten bestreden door de Kamerleden.

⁴⁹FRERE-ORBAN, Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 19-12-1871, p 181, https://sites.google.com/site/bplenium/proceedings/1871/k00092061/k00092061_10

3. De misdadige plaatsvervanger?

3.1 Verhoudingen in de krijgsraad

Tabel 1: De verhoudingen van de plaatsvervangers in het totale contingent, jaarlijkse lichtingen, en de krijgsraad van Brussel, afdelingen Antwerpen

Jaar	Procentueel aantal plaatsvervangers in het totale leger ⁵⁰	Procentueel aandeel plaatsvervangers in de vorige lichtingen ⁵¹	Procentueel aantal plaatsvervangers in de databank van de krijgsraad, gefilterd op rang
1871	23,9	32,41; 27,68; 23,73	63,50
1874	22,71	22,38; 21,74; 12,55	54,42
1877	18,4	14,03; 14,09; 12,94	30,90
1879	17,93	12,94; 12,88; 13,08	47,00
1886	13,54	10,92; 11,38; 11,49	35,57
1887	13,86	11,38; 11,49; 12,05	27,42
1889	11,09	12,05; 12,01; 11,83	28,16
1892	11,33	11,41; 11,74; 11,56	15,45
1895	14,32	11,02; 11,12; 11,47	23,76
1898	10,82	12,46; 12,20; 12,84	17,53
1901	9,44	12,64; 14,04; 13,54	23,44
1904	10,25	12,56; 11,20	18,12

In de databank zijn gegevens van 3224 vonnissen over soldaten waarvan het statuut gekend is, verzameld en verdeeld over twaalf steekproefjaren. In totaal zijn 33,68% van degenen die voor de krijgsraad zijn veroordeeld plaatsvervangers, 48,39% lotelingen en 17,93% vrijwilligers. Luc De Vos schreef dat viermaal meer plaatsvervangers dan lotelingen voor misdaden werden veroordeeld⁵², maar met deze gegevens kunnen we daar niet mee akkoord gaan.

Om een beeld te vormen van hoeveel plaatsvervangers er relatief gezien in het leger zaten zijn de resultaten van de databank per jaar in een tabel geplaatst, met gegevens over het procentueel aantal plaatsvervangers dat het leger telde en het procentueel aantal plaatsvervangers die jaarlijks in dienst

⁵⁰ « Nombre moyen d'hommes présents par année par catégorie d'incorporés », in Annuaire Statistique de la Belgique

⁵¹ DE VOS, Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, p 383 - 385

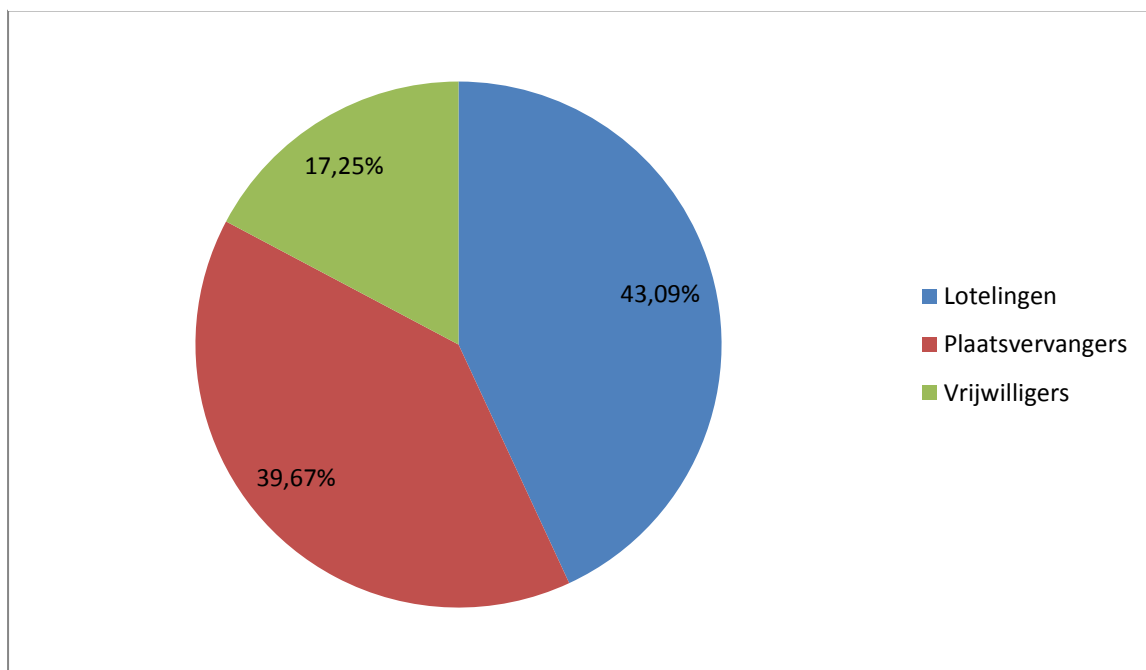
⁵² DE VOS, Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, p 180

traden ter vergelijking. De cijfers van het totale leger bevatten ook het leidinggevend kader, terwijl de cijfers van de jaarlijkse lichte niet geheel representatief zijn omdat er zich meerdere lichten tegelijk in de kazerne bevonden. De militaire dienst, duurde meer dan twee jaar, maar verschilde per legeronderdeel, en duurde minder dan twee jaar vanaf 1902⁵³. Om een voorzichtige schatting van het aantal vervangers onder de soldaten te maken zijn de resultaten van de lichten van de vorige jaren naast elkaar gezet. Het valt op dat verhoudingsgewijs plaatsvervangers meer misdaden pleegden, de theorie lijkt op het eerste zicht bevestigd. De lotelingen en vrijwilligers scoren beter. Er zaten voor deze steekproefjaren in totaal gemiddeld 22,1% vrijwilligers -zij het wel met het leidinggevend kader meegeteld- en 58,34% lotelingen in het leger.

Luc De Vos schreef dat plaatsvervangers 90% van het effectief van strafcompagnies vormden⁵⁴. Exacte gegevens over de samenstelling van strafcompagnies heb ik niet, maar de databank biedt wel een overzicht van alle soldaten die in de steekproefjaren van de onderzochte periode naar een dergelijke eenheid gestuurd zijn.

In figuur 1 zijn de veroordelingen tot een strafcompagnie verzameld en gegroepeerd per statuut. Er kan vastgesteld worden dat plaatsvervangers minder dan de helft uitmaakten van alle soldaten die naar een strafcompagnie gestuurd werden. In deze grafiek is niet meegerekend hoe lang de straf luidde, maar met deze gegevens is het bijna onmogelijk om het cijfer van 90% van Luc De Vos

Figuur 1: Tot een strafcompagnie veroordeeld, Krijgsraad Brussel, afdeling Antwerpen, gegroepeerd per statuut, 1871, 1874, 1877, 1879, 1886, 1887, 1889, 1892, 1895, 1898, 1901, 1904

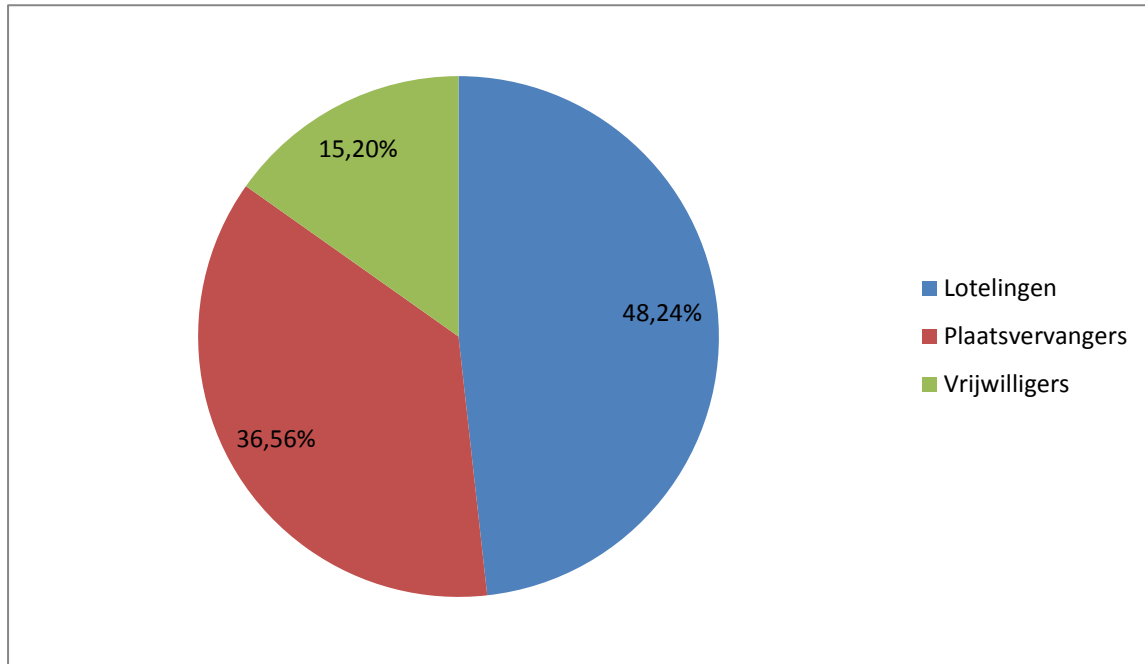

⁵³ DE VOS, Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, p 379 - 381

⁵⁴ DE VOS, Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, p 64

tegenoet te komen. Ook wat het aantal deserteurs betreft, biedt deze databank andere resultaten dan die die Luc De Vos ons geeft. De Vos schreef dat twee derde van alle deserteurs plaatsvervangers waren⁵⁵, maar zoals te zien in figuur 2 blijkt dat het om minder dan de helft ging.

Figuur 2: Deserteurs per statuut, Krijgsraad Brussel, afdeling Antwerpen, 1871, 1874, 1877, 1879, 1886, 1887, 1889, 1892, 1895, 1898, 1901, 1904

3.2 Eerdere veroordelingen tijdens de dienst

Voor deze meer diepgaandere deelonderzoeken zijn de politierapporten en tuchtrapporten van het steekproefjaar 1889 samengebracht. De dossiers waarvan de soldaten geen duidelijk statuut of een rang hebben, zijn weggelaten. Ook zijn niet voor elk dossier de tucht- en politierapporten bewaard gebleven of opgesteld. In totaal zijn er van 250 soldaten bruikbare gegevens verzameld over eerdere veroordelingen tijdens de dienstdienst.

Tabel 2: Eerdere veroordelingen tijdens de dienst, Krijgsraad Brussel, afdeling Antwerpen, 1889

Statuut	Waren eerder al veroordeeld	Gemiddeld aantal eerdere veroordelingen	Gemiddeld aantal veroordelingen per jaar
Lotelingen	41,61%	0,83	0,23
Plaatsvervangers	51,43%	1,23	0,23
Vrijwilligers	41,94	0,81	0,20

⁵⁵ DE VOS, Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, p 64

Op het eerste zicht liggen de resultaten van plaatsvervangers beduidend hoger, maar we moeten uiteraard rekening houden met dienstjaren. Deze bronnen zijn immers momentopnames en konden op elk moment in de carrière van de soldaat worden opgesteld, bovendien konden plaatsvervangers meerdere termijnen dienen waardoor ze simpelweg meer tijd hadden om veroordelingen te verzamelen. Indien de cijfers in verhouding met de gepresteerde dienstjaren geplaatst worden -te reconstrueren aan de hand van de tuchtregisters-, kan een gemiddeld aantal veroordelingen in een jaar per statuut bekomen worden. Hieruit blijkt dat de drie statuten even snel veroordelingen opliepen hoewel dat niet blijkt uit de gegevens van de databank. De resultaten liggen zo dicht bij elkaar dat het verschil bijna te verwaarlozen is.

3.3 Eerdere veroordelingen voor de dienst

Voor veroordelingen voor de dienst zijn er in het jaar 1889 genoeg gegevens beschikbaar van 222 soldaten.

Tabel 3: Eerdere veroordelingen voor de dienst, Krijgsraad Brussel, afdeling Antwerpen, 1889

Statuut	Waren eerder al veroordeeld	Gemiddeld aantal eerdere veroordelingen
Lotelingen	47,33%	1,29
Plaatsvervangers	28,57%	0,46
Vrijwilligers	17,86%	0,21

Het lage resultaat voor de plaatsvervangers is interessant. We kunnen hieruit vaststellen dat wat de plaatsvervangers betreft de grootste onruststokers uit het leger geweerd werden. Van de soldaten die in 1889 door de krijgsraad veroordeeld worden hebben de VAP's in het algemeen een veel gunstigere voorgeschiedenis als burger, de lotelingen lijken minder 'gescreend' te worden en zijn voor hun indiensttreding vaker in contact gekomen met het gerecht. Zoals eerder gezegd, klaagden veel mensen dat de selectiecriteria te streng waren en er zo te weinig vervangers gevonden konden worden. Veel mensen met een misdadig verleden worden blijkbaar geweerd.

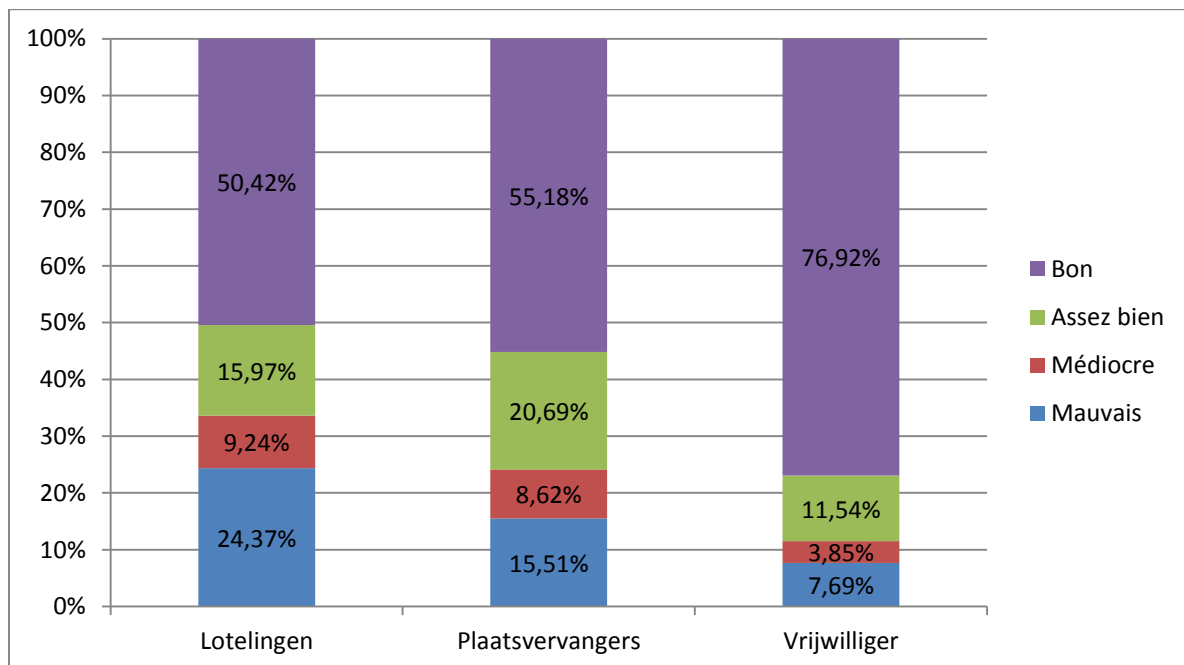
3.4 Beoordeling op gedrag

Op de politierapporten staan nog meer gegevens die voor dit onderzoek interessant blijken onder de kolom "conduite et moralité". De politie stelde een kort overzicht op waar onder andere voorgaand gedrag gequoteerd werd, variërende van "très mauvais" tot "excellent". Van 203 soldaten die in 1889 veroordeeld zijn geweest hebben we voldoende gegevens over het voorgaande gedrag. De beoordelingen zijn op een schaal van 1 tot 4 geplaatst om ze makkelijk statistisch te kunnen

bestuderen, de meest voorkomende termen zijn in de tabel opgenomen. Rapporten waar de reputatie als onbekend werd aangegeven worden buiten beschouwing gelaten.

1	Mauvais, très mauvais
2	Médiocre, assez mal, laissait à désirer, douteux
3	Assez bien, pas mauvais, rien de défavorable, passable
4	Bon, très bien, excellent

Figuur 3: Beoordeling op gedrag per statuut, Krijgsraad Brussel, afdeling Antwerpen, 1889

De verhoudingen van de beoordelingen worden aan de hand van gestapelde kolommen weergegeven. Dat de vrijwilligers de beste beoordelingen kregen is zeer duidelijk. Ze worden gevolgd door de plaatsvervangers die de lotelingen achter zich laten. Slechts de helft van de lotelingen kregen een beoordeling “goed tot zeer goed”, terwijl dit voor de plaatsvervangers 55% is. Vooral de gegevens voor de beoordeling “slecht tot zeer slecht” zijn interessant, aangezien liefst 1 op de 4 lotelingen deze beoordeling kreeg tegenover bijna 1 op 7 plaatsvervangers. Indien we iets als een *gemiddelde beoordeling* kunnen berekenen, zouden we uitkomen op een 2,92/4 voor lotelingen, 3,16/4 voor plaatsvervangers en 3,58/4 voor vrijwilligers. Opnieuw lijkt het bevestigd te zijn dat de plaatsvervangers enigszins gescreend worden als ze het leger binnenkomen terwijl dit bij lotelingen niet het geval blijkt te zijn. De soldaat met de slechtste beoordeling was dan ook een loteling: « Très

mal, il est considéré comme un sujet très dangereux et est capable a tout. Il répandait le terreur dans toute la commune, il portait souvent des armes prohibés⁵⁶. »

3.5 Tuchtstraffen

Tabel 4: Tuchtstraffen per statuut, Krijgsraad Brussel, afdeling Antwerpen, 1889

Statuut	Gemiddeld aantal eerdere tuchtstraffen	Gemiddeld aantal tuchtstraffen per maand
Lotelingen	15,29	0,35
Plaatsvervangers	20,17	0,31
Vrijwilligers	23	0,48

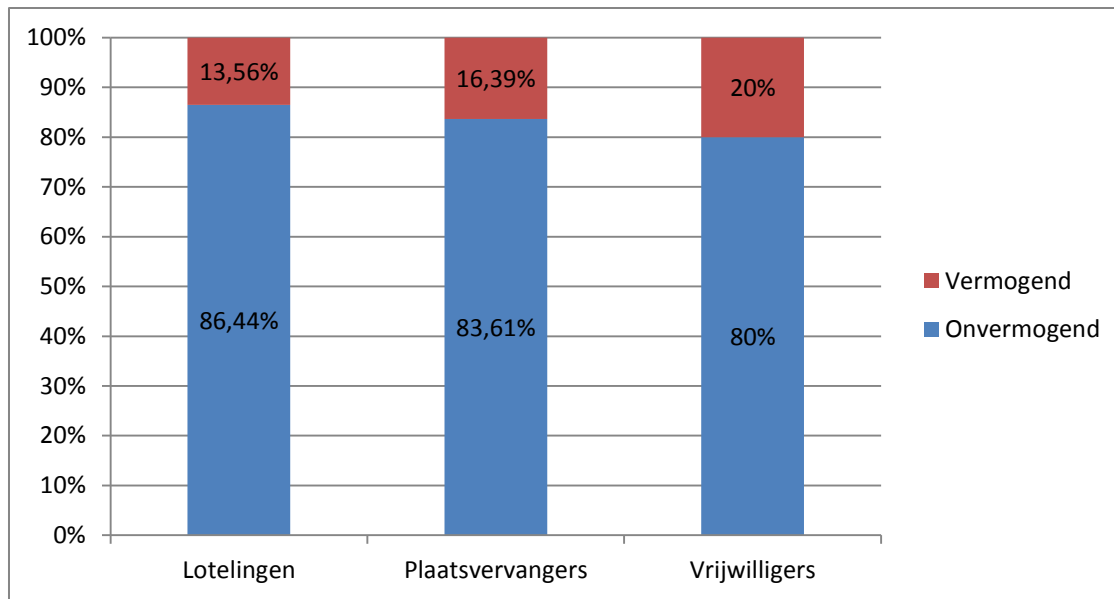
Voor het jaar 1889 zijn er genoeg gegevens van 246 soldaten om het tuchtrechtelijk verleden te reconstrueren. De resultaten van de plaatsvervangers en de lotelingen liggen zeer dicht bij elkaar en het verschil lijkt bijna verwaarloosbaar. Vooral het hoge cijfer voor de vrijwilligers is interessant.

3.6 Financieel vermogen

In de politierapporten werden ook de bestaansmiddelen van de beklagde aangegeven. Naast het beroep werd zeer kort genoteerd of de persoon vermogend was, bijdroeg aan het onderhoud van zijn gezin en of zijn ouders nog in staat waren om hem te ondersteunen. Eén van de deze criteria is voor dit onderzoek in een statistiek gegoten: “Est-il indigent?” Voor het steekproefjaar 1889 waren de gegevens van 204 soldaten beschikbaar. Opnieuw blijkt dat de selectieprocedure de resultaten beïnvloedt. Het verschil is klein, maar de lotelingen zijn in het algemeen armer dan de plaatsvervangers. De vrijwilligers zijn het best gesteld. De bewering dat plaatsvervangers vanwege armoede het leger in gaan, kan met deze resultaten genuanceerd worden.

⁵⁶ RAB, R95, 403, 290, Van de Velde Jean-Alphonse, 1889

Figuur 4: Onvermogen per statuut, Krijgsraad Brussel, afdeling Antwerpen, 1889

3.7 Scholingsgraad

Het Annuaire Statistique de la Belgique heeft tot 1884 cijfers over de scholingsgraad van rekruten bijgehouden door weer te geven hoeveel soldaten de militaire wetten hebben ondertekend met hun handtekening of een kruisje. De cijfers zijn per statuut opgedeeld, maar zijn niet beschikbaar voor vrijwilligers⁵⁷. Voor de steekproefjaren zijn de resultaten hieronder weergegeven. Onder de plaatsvervangers liggen de verhoudingen van degenen die hun naam niet kunnen schrijven beduidend hoger dan onder de lotelingen. In 1871 is er een grote piek, maar de drie volgende jaren liggen goed in lijn met elkaar. Door het beperkte aantal steekproefjaren kunnen we slechts voorzichtige conclusies trekken. Het argument dat plaatsvervangers uit de laagste klassen van de samenleving komen en het leger in gaan omdat ze geen werk kunnen vinden, kan met deze gegevens ondersteund worden.

Tabel 5: Geletterdheid per statuut onder de rekruten van één jaar in heel België

Jaar	Percentage van plaatsvervangers die een kruisje hebben gezet	Percentage van lotelingen die een kruisje hebben gezet
1871	42,62%	31,61%
1874	24,61%	18,30%
1877	27,21%	19,47%
1879	23,15%	17,44%

⁵⁷ "Degré d'instruction des hommes compris dans le contingent de milice", in Annuaire Statistique de la Belgique

4. Conclusie

Op het eerste zicht zouden de resultaten negatief zijn voor de plaatsvervangers, aan de hand van de cijfers van Luc De Vos en het *Annuaire Statistique de la Belgique* is gebleken dat vervangers proportioneel vaker voor misdaden veroordeeld werden dan lotelingen en vrijwilligers.

Diepteonderzoek in het steekproefjaar 1889 gaf echter resultaten die dit tegenspreken. Aan de hand van politierapporten en tuchtrapporten werden de eerder begane misdaden berekend. Indien deze met de gemiddelde diensttijd vergeleken werden, bleek dat vervangers en lotelingen even vatbaar waren voor misdaden. Op sommige punten bleken vervangers zelfs beter te scoren dan lotelingen, hun verleden voor de diensttijd bleek veel gunstiger, zowel wat misdaden als gedrag betreft. Het feit dat ze tijdens de dienst wel gelijkaardige resultaten als de lotelingen vertoonden kan een argument zijn dat ze helemaal geen slechte invloed op het kazerneleven uitoefenden, integendeel zelfs. Het lijkt alsof ze zich naar het niveau van de lotelingen verlaagden. Het argument van Pirmez dat de vele veroordelen tegenover deze groep hen sneller tot misdaden zou aanzetten wordt met deze resultaten kracht bij gezet⁵⁸. Factoren die een indicator kunnen zijn van sociale status, zoals financieel vermogen en scholingsgraad, geven gemengde resultaten. We stellen vast dat vervangers, hoewel in het algemeen lager geschoold, vaker van betere komaf waren dan lotelingen. Ondanks hun mindere kansen hadden ze het niet beduidend moeilijker dan lotelingen om aan een inkomen te geraken. Het argument dat ze het leger binnen gingen omdat ze geen andere mogelijkheden zagen om aan een inkomen te geraken, heeft door hun hogere mate van analfabetisme wel een been om op te staan.

Hoe komt het dat dit diepteonderzoek resultaten oplevert die tegenstrijdig zijn aan die van het algemene overzicht? Het moet gezegd worden dat de politierapporten en tuchtrapporten niet altijd volledig werden ingevuld, maar de deelresultaten liggen zo in lijn met elkaar dat ik ze als betrouwbaar acht. Het gebruik van archieven van de krijgsraad is voor dit onderwerp vernieuwend aangezien de misdaden hiermee vanop het niveau van de soldaten zelf bestudeerd worden. Een eerste verklaring is dat Luc De Vos en het *Annuaire Statistique de la Belgique* het leidinggevend kader in hun cijfers opnemen. Hoe groot dit ook moge zijn, het lijkt niet genoeg om het verschil te verklaren. Het steekproefjaar 1889 lijkt representatief te zijn voor de bestudeerde periode, het resultaat in 2.1 wijkt niet sterk af van de gegevens van de andere jaren. Het verschil zou eventueel verklaard kunnen worden door het feit dat er enkel gebruik gemaakt is van de gegevens van de krijgsraad van Antwerpen. Een uitbreiding van het onderzoek over het hele land zou regionale verschillen kunnen blootleggen.

⁵⁸ PIRMEZ, *Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers, plenaire vergadering van 10-12-1872*, p 178, https://sites.google.com/site/bplenium/proceedings/1872/k00093250/k00093250_09

In het algemeen zijn de resultaten eerder positief. In het deelonderzoek scoorden de vervangers bijna nooit slechter dan de lotelingen. Perceptie kan echter ook een verklaring zijn waarom de legerleiding het steeds over het slechte gedrag van de vervangers heeft. Na een strenge screening voor de dienstdiensttijd kan het frustrerend zijn om vast te stellen dat vervangers zich net zo goed als de andere soldaten strafbaar maken aan misdaden. De militaristen klaagden bijgevolg aan dat de militiewet van 1870 niets oploste⁵⁹. De oorzaak hierin ligt echter niet in de vervangers zelf, maar kan ook gezocht worden in de negatieve vooroordelen die voor een neerwaartse spiraal zorgen zoals door Pirmez is aangehaald. Het resultaat van de vrijwilligers is merkwaardig, voor de indiensttreding bleken het goede burgers te zijn, maar in de kazerne liep deze groep de meeste tuchtstraffen op. Dit kan niet op dezelfde manier als met de vervangers verklaard worden, hoewel er ook militaristen waren die de vrijwilligers hekelden, - uiteindelijk deden zij het ook maar voor het geld⁶⁰. Deze retoriek is echter vrij beperkt. Het kan interessant zijn om te onderzoeken waarom de vervangers en vrijwilligers tijdens de dienst relatief slechtere resultaten hadden dan voor de dienst. Tevens kan een comparatief onderzoek voor de periode voor 1870 interessante resultaten opleveren, het klinkt immers plausibel dat de militiewet van 1870 ervoor zorgde dat veel onruststokers het leger niet meer binnen konden als plaatsvervanger. De resultaten zijn vrij positief, maar het idee dat rekruten uit de kazerne terugkeerden “nog braver dan te voren⁶¹”, lijkt niet te kloppen.

⁵⁹ Afschaffing der militaire plaatsvervangingswet, p7

⁶⁰ “Een woord aan de kiezers”, in consultation du pays sur la question militaire, p20

⁶¹ “Een woord aan de kiezers”, in consultation du pays sur la question militaire, p26

Bibliografie

BOIJEN Richard, "Het leger als smeltkroes van de natie", in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, pp. 56-70

DENECKERE Gita, "Oorlog en vrede", G. Deneckere, E. Gubin, J.-P. Nandrin en E. Witte, *Nieuwe geschiedenis van België I. 1830-1905*, Lannoo, Tielt, 2005, pp. 640-649

DE MÛELENAERE Nel, "An uphill battle. campaigning for the militarization of Belgium 1870-1914", in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XLII, 2012, 4, pp. 144-179

DE VOS Luc, "Het dagelijks leven van de Belgische soldaat (1830-1848)", *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, Deel I: vol. 19, no. 5, 1982, pp. 465-494, Deel II: vol. 19, no. 6, 1982, pp. 529-558

DE VOS Luc, *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, 1830-1914*, Centrum voor Militaire Geschiedenis, Brussel, 1985

FREVERT Ute, *A Nation in barracks. Modern Germany, military conscription and civil society*, BERG, Oxford/New York, 2004

GOOREN R.H.E., "Krijgsdienst en krijgsmacht in de Nederlandse politiek 1866-1914" in *Utrechtse Historische Cahiers*, 8-1, 1987

HERTOGS A., "De maatschappijen voor militaire vervanging volgens advertenties in drie Limburgse kranten, 1866-1909" in *Handelingen 1ste Congres van de Federatie van Nederlandstalige Verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België*, dl. 2, 1982, pp. 393-400

LEHOUCK Fernand, "Het belang van de militaire kwestie in onze parlementaire geschiedenis" in *Gids op maatschappelijk gebied*, nr.5, jaargang 49, 1958

NYS Liesbet, "De grote school van de natie: legerartsen over drankmisbruik en geslachtsziekten in het leger, 1850-1950", J. Tollenbeek, G. Vanpaemel en K. Wils, *Degeneratie in België, 1860-1940: een geschiedenis van ideeën en praktijken*, Universitaire Pers Leuven, Leuven, 2004, pp. 79-118

SPITS F.C., "Klassedienstplicht in de negentiende eeuw, plaatsvervanging en afkoop" in *Driekwart eeuw historisch leven in Den Haag*, 1975

TIXHON Axel, "Une garnison en ville : facteur d'ordre ou de désordres ? Le cas de la ville de Namur au début du XIXe siècle", P. Bragard P., J.-F. Chanet, C. Denis et P. Guignet, *l'Armée et la Ville dans l'Europe du Nord-Ouest. Du XVe siècle à nos jours*, Presses Universitaires de Louvain, Louvain, 2006, pp. 149-161

VAN ROON E.W.R., "De dienstplicht op de markt gebracht : het fenomeen dienstvervanging in de negentiende eeuw", in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 109-4, 1994, p613-637

VERBEKE R.V., "Dienstplicht en soldatenleven. Eerste deel . de militaire dienstplicht van 1893 tot 1914" in *Volkskundig Jaarboek. 't Beertje*, nr.3, 1979, pp. 3-35

WARNIER Dave, DE VOS Luc, "De dienstplicht in België historisch bekeken: een politieke en militaire evolutie (1830-2010)", *Volkskunde*, nr. 4, vol. 111, 2010, pp. 339-357

Uitgegeven bronnen

Parlementaire Handelingen: Kamer van Volksvertegenwoordigers,
<https://sites.google.com/site/bplenium/>

Annuaire Statistique de la Belgique, Institut national de statistique, Brussel

La Belgique Militaire, Brussel

ANONIEM, *Afschaffing der militaire plaatsvervangning*, Sint-Niklaas, 1872

ANONIEM, *Consultation du pays sur la question militaire*, Brussel, 1900

BRIALMONT, Henri Alexis, *Solution de la question militaire en Belgique*, Brussel, 1901

Kranten:

<http://www.historischekranten.be/> De Toekomst, 1876, 1888

<http://aalst.courant.nu/> De Denderbode, 1908; Het land van Aelst, 1881, 1887

Onuitgegeven bronnen

Rijksarchief Beveren, Krijgsraad Antwerpen, R95,

125, 128, 131, 133, 137, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 154, 157, 161, 162, 167, 168, 177, 178, 184,
185, 186, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406